

Adatok a magyar várak és városok ábrázolásához a XVI-XVII. századból.

A magyar városok és végvárak megrajzolása igen divatos foglalkozás volt a XVI—XVII. században. A török háborúk az egész keresztény világ érdeklődését felkeltették és így könnyen érthető, hogy a magyar határ mentén fekvő várak és erődített helyek neveit mindenfelé emlegették. Élelmes kiadók csak ezt a nagy érdeklődést használták ki akkor, mikor rajzolóikkal megörökítették a harcok színhelyeit. Számunkra azért is fontosak e rajzok, mert magyar katonák dicsőséges harcainak, önfeláldozó hazaszeretetének színhelyei; magyar kapitányok állottak az erősségek élén és magyar kéz munkájának eredménye volt a várak felépítése. Sajnos azonban, hogy amint az e korbéli térképkészítők is inkább egymás műveit javították, másolgatták, úgy e helyek megörökítői is nagyobb részben nem eredeti megfigyelések, hanem korábban készült ábrázolások vagy pedig egyszerű bemondások alapján készítették metszeteiket; így megérthetjük, hogy ugyanazon helyről, ugyanabból az időből egymástól eltérő és a valóságot csak részben fedő adatokat találunk. Valóban nehéz feladat előtt áll a kutató, aki ezeknek az egykorú ábrázolásoknak alapján valamely hely történetéhez vagy helyrajzához megbízható adatokat keres.

Nagyon hálás helytörténeti és geográfiai feladat valamely hely keletkezésének gyökereit a helyrajzi adatok alapján kikutatni és kifejlődését az idők folyamán nyomon követni. Sajnos tapasztaljuk azonban mindjárt az első lépésnél, hogy régi ábrázolás csak azokról a helyekről maradt fenn, amelyek katonai szempontból szerepet játszottak. Nagyon sok, ma jelentős szerepet játszó városunk fejlődését csak a közelmúlt századokig tudjuk követni, viszont ma jelentéktelen, de régen jelentős hadászati helyek gyökereit egész sorozat ábrázoláson keresztül a XVI. századtól kezdve követhetjük.

Aki ezeket a régi metszeteket vagy kézíratos anyagot végigtekinti, könnyen arra a véleményre jut, hogy készítőik a modern topográfia megkezdéséig az emberi lakóhelyeknek csupán látképes ábrázolásához értettek, vagy pedig az alaprajzot a várművek és nagyobb középületek, templomok homlokképé-

vel kötötték össze. A mai értelemben vett geometriai tervrajz ugyanis kevés akad köztük.

A XVI. században — a nagy földleírások megjelenése korszakában — egész sereg városkép készült. Uttörő munka volt ezen a téren a már korábban (1493-ban) megjelent Schedel H. „Buch der Chroniken und Geschichten“ című, Wohlgemuth M. és Pleydenwurff H. ca. 2000 fametszetével illusztrált munkája. Városlátképei a korábbi hasonló ábrázolások közül a geográfiai elem erős képviselőjével tűnnek ki. Magyar vonatkozású — sajnos — csak Buda várának közismert fametszete.

Münster Sebastian „Cosmographia“ című munkájában nagyjából Schedel rajzainak utánzását látjuk. Tulajdonképeni várostervet nála sem találunk. Ő is városlátképeket ad, még abban a naiv felfogásban, hogy egyugyanazon kép a legkülönbözőbb városokat ábrázolja. A bécsi Nemzeti Könyvtárban meglévő kiadásai a következők: az 1537. évi kiadás¹ két kis homlokképet ad Budáról. Az egyik részlet Jeruzsálem látképéből, a másik általában várkastélyt és templomot ábrázol, azonosítani azonban nem lehet. Az 1544. évi kiadás² Hermenstatt-Nagyszebent tartalmazza, szintén többször előforduló ábra alapján. Érdekes ebben a kiadásban, hogy például ugyanazon kép ábrázolja Baselt, Koblenzet, Nürnberget, Kempent és Solothurnt. Az 1550. évi baseli kiadás³ Belgrádot és Nagyszebent tartalmazza; az előbbi ábrája később más szerzőknél is előfordul. Az 1550. évi baseli⁴ és az 1575. évi kölni kiadás⁵ után az 1628. évi baseli kiadás⁶ Budát új ábrázolásban tartalmazza: a várkastélyt nyugatról nézve. Előfordul még benne: Kriechisch-Wyssenbug-Belgrád, Tokay-Tokaj (az 1566. évi ostrom), Jula-Gyula, Zigetth-Szigetvár.

Braun (Bruin) G. és Hogenberg Fr. „Beschreibung und Contrafactur der vornemster Stät der Welt“ című 1572—1618-ban megjelent 6 kötete a XVI. század legfontosabb topográfiai munkája. Illusztrátorai közt van a híres Houfnagel is. A látképeken kívül már igen sok várostervet is tartalmaz. Kb. 15 magyar város látképének metszetét találjuk benne.

Ortelius Hieronymus: Chronologia . . . c. 1602-től kezdve megjelent munkájában számos magyar erősség képét találjuk, részint Siebmachertől, részint annak utánzóitól. Dilbaum Sámuel: Beschreibung aller deren ungar. Stätt, Vöstungen, Castellen und

¹ Cosmographie, Mappa Europae, Eygentlich für gebilder, ausgelegt und beschriebenn. . . Frankfurt am Meyn, 1537.

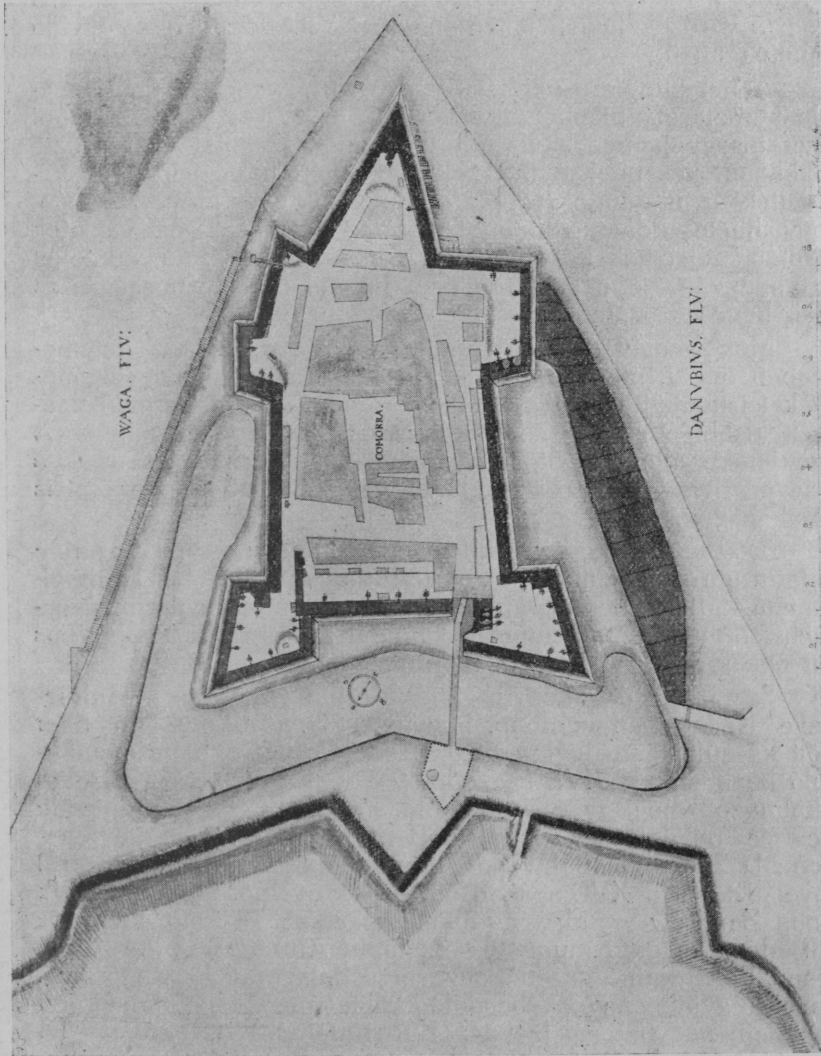
² Cosmographia. . . Basel, 1544.

³ Cosmographie, oder Beschreibung aller länder. . . jetzt zum drittenmal gemennt. . . Basel, 1550.

⁴ Cosmographiae universalis libri VI. Basileae, 1550.

⁵ Cosmographia universale. . . Colonia, 1575.

⁶ Cosmographia, das ist Beschreibung der gantzen Welt. . . Basel, 1628.

Komárom vára 1639-ben (Ledentu rajza)

Häuser, welche. . . 1603-ban kiadott munkája Zimmermann W. P. metszeteivel a legkorábbi gyűjteményes kiadás magyarországi vár-, város- és csataképekről. Végül Dilichii W.: Kurze Beschreibung und Abrisse der Länder und Vestungen . . . in Ungarn . . . c. 1609-ben megjelent munkáját említhetjük meg, a magyar városok látképeit tartalmazó XVII. század elejéről való munkák közül.

A magyar városokról és végvárakról nyomtatásban megjelent metszetgyűjteményeken kívül a XVI—XVII. századból kéziratos gyűjtemények is maradtak fenn. Ezeknek egyes rajzai sokkal értékesebbek a metszeteknél, mert hadi mérnökök készítették az uralkodók számára. Rajzolóik vagy természet után, vagy hiteles adatok, katonai mérnöki jelentések és vázlatok alapján dolgozták ki műveiket. Katonai természetű adatokat tartalmazván, természetesen nem juthattak nyilvánosságra és csak kevesek számára voltak hozzáférhetők.

Most azután a bécsi Nemzeti Könyvtár kéziratgyűjteményében őrzött, magyar vonatkozású kéziratos látképgyűjteményeket ismertetjük keletkezésük sorrendje szerint. A gyűjtemények kisebb változtatással több példányban is elkészültek. A török határ menti erődített helyekkel foglalkozván, nemcsak a magyar, hanem az osztrák határ mentén levő végvárakat is tartalmazzák.

8609. számú kodex. Mappae geographicae regni Hungariae et terrarum adjacentium a mari Adriatico usque in Transsylvaniam, adjectis ichtnographiis et delineationibus coloribus distinctis fortaliorum, arcium etc. quae a Turcis variis temporibus aut obsessa, aut expugnata fuerunt.

Szerzőjéül a katalógus Stier Mártont jelöli meg kérdőjelezve. Kétségtelen azonban, hogy az 1660. körül működött Stier előtt készült, mert úgy a rajzok kivitele, mint a benne előforduló kézírások a XVI. századra vallanak. Az egyes rajzokra alkalmazott megjegyzésekből (pld. Pápánál: Papa muniende facies et opinione Jul. Thuri et Bern. Magni, továbbá több helyen: D. Schnendi [Schwendi], Franc. Poppendorff, Waldegara) következőt a XVI. század 60—70-es éveiből való. A 38-ik lapon Zendrew-Szendrő váránál a következő feliratot találjuk: Eius dem Sendero munienda exemplu Authore et Franc. Potendorff. A szerző neve olvashatatlanul ki van törölve. Ennek a gyűjteménynek hasonló kiállítású másodpéldányát őrzi a badeni nagyhercegi levéltár Karlsruheban,⁷ ott azonban fel van tüntetve a szerző neve: Nicolo Angelini olasz mérnök személyében, aki tényleg az 1560-as években mint hadimérnök az osztrák udvar szolgálatában állott. De hogy 1554-nél később

⁷ Glaser Lajos dr. közlése szerint.

keletkezett, kétségtelen abból, hogy a szatmári csatáról igen érdekes ábrázolást tartalmaz.

Tartalma a következő :

1. Croatia et Sclavonia. Színezett kéziratos térkép, 72 x 53 cm. méretben. Tartalmazza kb. Gráctól délre az Adriai tengerig és Villachtól a Balatonig terjedő területet. Vízhálózata ibolyaszínnel, a hegyek fekete színnel vakondturásszerű kis oldalnézetes halmokkal vannak ábrázolva és zölddel aláfestve. Az erdők fákkal és zöld aláfestéssel, a helységek homlokrajzzal, piros színnel vannak jelölve. Az összes jelzéseken arany díszítés látható.

2. Ditio Inter Muram et Danubium. A Balaton és a Bakony térképe, 54 x 80 cm. méretben.

3. Insola Czalokws. A Csallóköz térképe kb. Béctől Komáromig. Utjelzéssel. Mérete 47 x 78 cm.

4. Montanae Civitates. A Felvidék, a Bányavárosok térképe kb. a Csallóköztől Rimaszombatig. Mérete 47 x 74 cm.

5. Superior Hungaria. A tulajdonképeni felvidék, 52 x 72 cm. méretben.

A térképek után városok rajzai jönnek :

1. Vienna. Színezett alaprajz, a várfal és a templomok homlokrajzban vannak ábrázolva. Ez az ábrázolás, amely Camesina szerint⁸ Courier-től, 1606-ból származik, igen előkelő helyet foglal el a Bécs városáról meglevő régi tervek sorozatában és valószínűleg utólag kötötték a gyűjteményhez. A karlsruhei példányból természetesen hiányzik.

2. Graz. Színezett alaprajz.

3. Laibach. „ „

4. Fiume, Tersat. „ „

5. Dabar. „ „

6. Ototschancz. „ „

7. Zeng. „ „

8. Prindl. „ „

9. Dresnik. „ „

10. Withidsch „ „

11. Zerín. „ „

12. Siseg. „ „

13. Zagrabia. „ „ , a várfal és a templom homlokrajzban.

14. Krevtz. „ „

15. S. Georgen. „ „

16. Kopreiniz. „ „

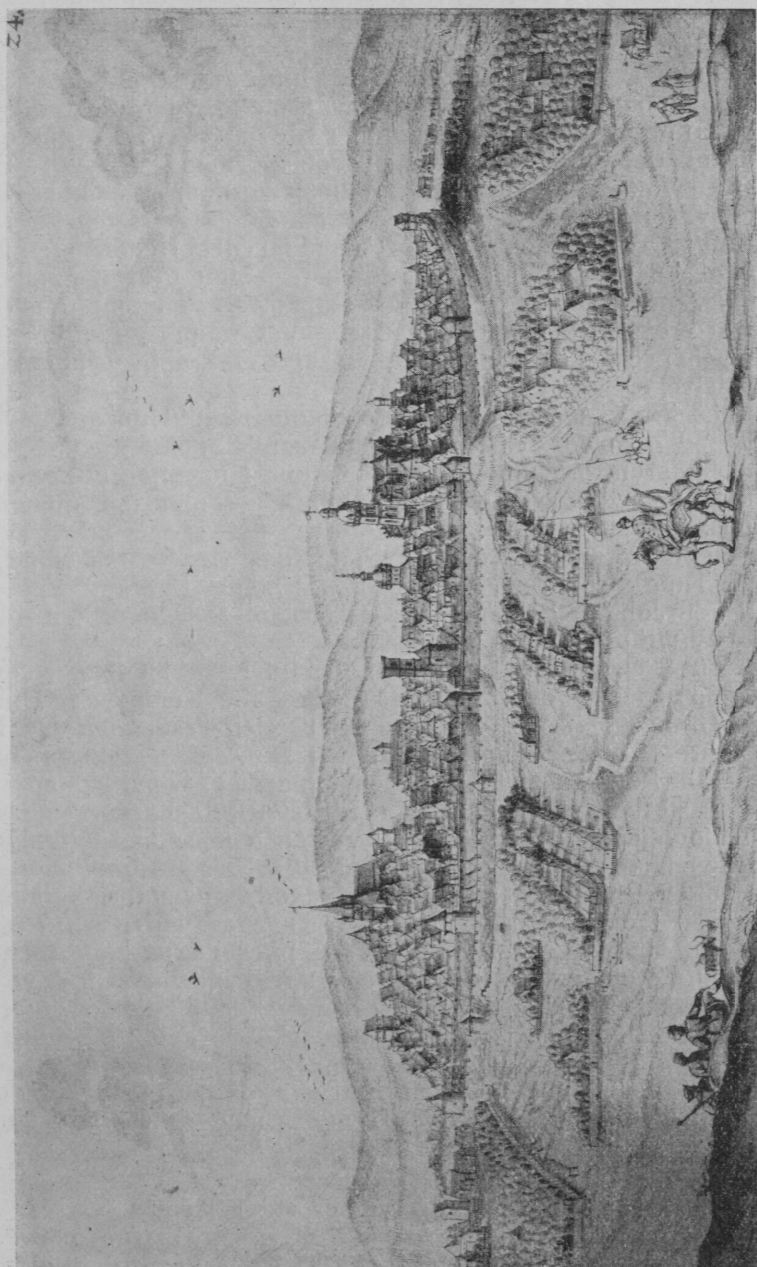
17. Zerquena. „ „

18. Kanisa. „ „

⁸ Camesina : Urkundliche Beiträge zur Geschichte Wiens im XVI. Jahrh. Wien, 1881.

19. Vespriniv. Színezett alaprajz.
20. Palotha. " "
21. Papa. " "
22. Papa. " "
23. Tatta. " "
24. Giavariniv (Győr). Színezett alaprajz.
25. Komar. Színezett alaprajztervezet a külső várkiépítésére.
26. Oyvar. Színezett alaprajz.
27. Suran. " "
28. Comiati. " "
29. Leva. " "
30. Leva. " látkép.
31. Pukonz. " alaprajz.
32. Kharpen. " "
33. Tschrabrak " perspektivikus látkép.
34. Casovia. " alaprajz.
35. Scharospatak. " "
36. Scharosch. " "
37. Khrasnahorka. Perspektiv látkép.
38. Zendrew. Színezett alaprajz tervezet.
39. " " "
40. Zadwar. " "
41. Onod. " "
42. Agria. " " felirata: Poppendorf opinio.
43. " " " felirata: opinio Waldegara.
44. Tokay. " " felirata: das gelb ist des Jo. Poppendorf mainung.
45. Kisvarda. " " tervezet.
46. Etschet. " " , igen érdekes vízi vár!
47. Zakmar. " "
48. Monkatsch. " "
49. Zatmar. A Szatmár melletti csata (1554) látképe. Igen szép, színes látkép, nagysága két teljes oldal.
50. Insl, wie Sackmar gelegen. Színezett alaprajz.
51. Chrastilniza. Színezett alaprajz, a várfal homlokrajzban.
52. Miltergradaz. A várkastély perspektiv képe.
53. Jeseniza. A kastély alaprajza, a várfal homlokrajzban.
54. Gradaz. " " " " " és templom homlokrajzban.
55. Toplovaz. A kastély és palánk alaprajzban, a várfal perspektívában.

A lapok alapszíne zöld vagy sárga és erre vannak a rajzok ráfestve. Méretük 40 x 54 cm, de nagyon sok rajz két oldalt foglal el, nagysága tehát 80 x 54 cm. A városlátképek történeti fejlődése szempontjából is nagyon értékesek ezek az ábrázolások, amennyiben azt az átmeneti fokot mutatják, amikor még a homlokképet az alaprajzzal kombinálták. A várfalat, a

Kassa (Ledentu 1639-i rajza)

katonailag fontos épületeket és a templomokat homlokképben, a város beépített területét alaprajzban ábrázolták. Igen jellemző példa Zágráb ábrázolása.

8607. sz. *codex*. *Quadragesima ichnographiae et delineationes calamo exeratae et coloribus distinctae variorum propugnaculorum et locorum munitorum: Graecii. Labaci et illorum in Hungaria, Croatia et Dalmatia contra Turcas.*

Ugyanazokat a helyeket tartalmazza, mint az előbbi gyűjtemény, amelynek változtatott másolata. A rajzok kivitele is ugyanaz, az ábrázolás módja azonban néhol eltér, mert az előbbi kódexben alaprajzzal jelölt helyek várművei itt homlokképpel, perspektívában vannak ábrázolva. A Fiume melletti Tersat erősség perspektív képe és Vesprium-Veszprém és környékének kezdetleges színes látképe csak ebbe a kódexbe van felvéve.

8622. sz. *codex*. *Johannes Ledentu, Regni Hungariae confinia (nigro sinico) delineata, nempe ichnographiae urbium, propugnaculorum, arcium etc. in confinibus Hungariae et partium adnexarum contra Turcas existentium in septuaginta quinque tabulis.*

Jegyzet az első oldalon: *Sammlung von 75 mit chinesischer Tinte ausführter Zeichnungen der Städte Ungarns. Verfertigt von Johann Ledentu (wie es scheint) gegen Anfang des 17-ten Jahrhunderts. (ao. 1639.)*

8623. sz. *codex*. *Johannes Ledentu, Regni Hungariae confinia nigro sinico delineata, dass is dess . . . Königreichs Hungarn Granitz Heuser . . . Abriss aus befehl Ferdinandi des III. im Jahre 1639. in quinquaginta tabulis. Aláírva: Johann Ledentu Ihr Röm. Kays. May. bestelter Ingenieur wund Hoffmaler.*

A két kötet ugyanazokat a rajzokat tartalmazza, az első a tulajdonképeni vázlatkönyv 75 rajzot, a második, az uralkodónak felajánlott tisztázati példány 50 rajzot. Az uralkodónak felajánlott példány nemsokára az udvari könyvtárba kerülhetett, mert Lambeck Péter könyvtáros kézírásával rá van írva: „*Ex Bibliotheca Caes. Wienensi.*” A híres Petrus Lambeccius pedig 1662 óta volt az udvari könyvtárnál alkalmazva. A vázlatkönyvön ezt a könyvtári jelzést nem találjuk, valószínűleg Ledentu halála után, annak hagyatékából került az udvari könyvtárba. A két példány rajzai kivitelben is azonosak, az uralkodónak felajánlott példány rajzai azonban mintha gondosabb kivitelben készültek volna. A lapok mérete 445 x 270 mm, alul 1 cm-es szélességgel a felirat részére.

A következő helyeket tartalmazza:

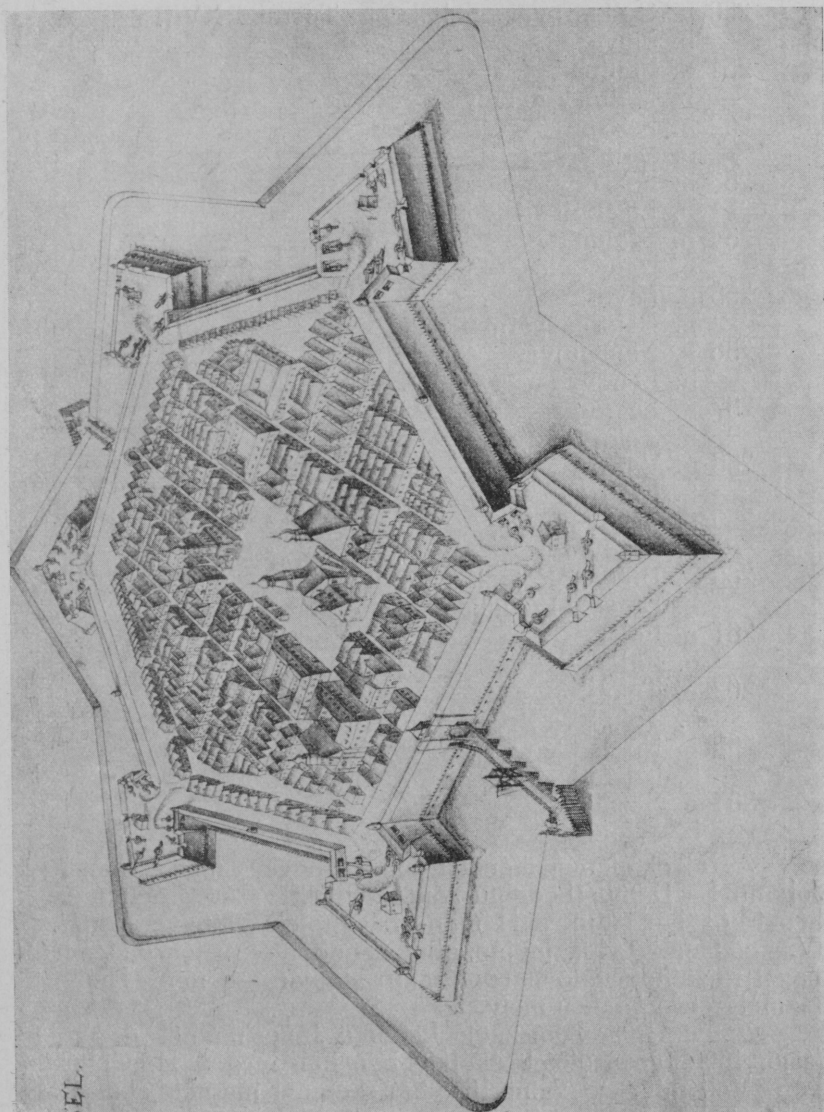
1. Presburg, Pozsony. A vár és város látképe.
2. Comorra, Komárom. A vár látképe a szigetről nézve.
3. „ „ A vár színezett alaprajza.
4. „ „ A vár látképe a Duna-Vág torkolata felől.

5. Comorra, Komárom. A vár és a város színezett alaprajza.
 6. Neiheisel, Érsekujvár. A vár látképe.
 7. " " . A vár színezett alaprajza.
 8. " " A vár látképe madártávlatból.
- Igen gondos kivitelben.
9. Rab, Győr. Színezett alaprajz.
 10. Fileck, Füleek. A vár és palánk látképe.
 11. " " U. az a másik oldalról nézve, geografiailag is érdekes a környékező hegyek perspektivikus ábrázolása miatt.
 12. Novigrad, Nógrád. A vár és környékének persp. látképe.
 13. " " U. az a másik oldalról nézve.
 14. Palanca, Palánka. Igen egyszerű palánk látképe.
 15. " " U. az madártávlatból nézve.
 16. " " U. az színezett alaprajzban és profilokkal.
 17. Verebel, Verebély. Látkép madártávlatból.
 18. " " U. az színezett alaprajzban profilokkal.
 19. Giarmat, Füzesgyarmat. A vár látképe.
 20. Leventzs, Léva. A vár látképe.
 21. " " U. az a másik oldalról, előtérben néhány jellegzetes ház rajza.
 22. Schezin, Szécsény. A vár látképe, előtérben csapatok díszfelvonulása.
 23. Cascha, Kassa. A város látképe.
 24. " " U. az a másik oldalról nézve.
 25. Dokay, Tokaj. A vár látképe a síkság felől.
 26. " " U. az a Tokaji hegyről nézve.
 27. Sendereő, Szendrő. A város és vár látképe.
 28. " " U. az a hegyek felől nézve.
 29. Sagmar, Szatmár. A vár látképe.
 30. " " U. az a másik oldalról.
 31. Callo, Káló. A város látképe.
 32. Onot, Ónód. Látkép.
 33. Putnok. Látkép.
 34. Sadtwar, Szádvár. Látkép.
 35. " " U. az a másik oldalról.
 36. Warasdin, Varasd. Látkép.
 37. Copranitz, Kapronca. Látkép.
 38. Szentgrot. A kastély látképe.
 39. " " U. az a másik oldalról.
 40. Nempti, Németi. A várkastély és palánk látképe.
 41. " " U. az a másik oldalról.
 42. Lindva. A várkastély látképe.
 43. Zagrabia, Zágráb. A vár és város látképe, előtérben csapatszemle.

44. Chaktornia, Csáktornya. A várkastély látképe.
45. Egerszegh, Zalaegerszeg. Látkép.
46. Legrad, Légrad. Látkép.
47. Töplitz, Töplíc. Látkép.
48. Zipserhaus, Szepesvár. A vár látképe.
49. " " U. az a másik oldalról.
50. Six, "Szikszó. Látkép.
51. Kupferpergwerch, ? rézhámor látképe.
52. Mareck, ? A várkastély látképe.
53. Wainitz, Vojnics. A várkastély látképe.
54. " " U. az a másik oldalról.
55. Stampfa, Stomfa. A várkastély látképe.
56. Pailnstain, Borostyánkő. A sziklavár látképe.
57. " " U. az a másik oldalról.
58. Milzvemareck, ? Megerősített gazdasági udvar.
59. Lempach, Lakompak. A várkastély látképe.
60. " " U. az másik oldalról.
61. " " U. az madártávlatból.
62. Dozenpach, ? A várkastély látképe.
63. " " U. az más oldalról nézve.
64. " " U. az madártávlatból.
65. Nemetujvar, Németujvár. A hegyen levő vár látképe.
66. " " U. az a másik oldalról.
67. Dobra. Látkép.
68. Rechnitz, Rohonc. Látkép.
69. Szuha. A várkastély látképe.
70. Szentmarton. Szent-Márton. Látkép.
71. Garam. Látkép.
72. Szalancz. Szalánc. Látkép.
73. Jaszo, Jászó. Látkép.
74. Kisvarda, Kisvárd. Látkép.
75. Klenovnik. Arx (várkastély) látképe.

Általában az összes rajzok igen gondos kivitelben készültek, egynémelyik annyira pontos, hogy még az épületek részletei is kivehetők rajta. A rajzokat az előtérbe rajzolt lovas vagy gyalogos alakok még élénkebbé teszik. Nemcsak a várak és épületek, hanem a környező terep is gondosan fel van tüntetve rajtuk. Igen érdekesen látjuk viszont ezeknek a rajzoknak nagyrésztét a Montecuccoli Raymond herceg hagyatékából a bécsi Hadilevéltárba került, 1660—1664.-ben Stier Márton által készített gyűjteményben,⁹ melynek rajzai Ledentu munkájának hűséges másolatai.

⁹ Vierzig Zwey saubere Abrisse verschiedener Gräntz-Festungen, Schlosser und Städte in Hungarn ungefähr von den Jahren 1660—bis 1664, aus der verlassenschaft des S. M. Fürst Raym. Montecuccilli, von Martin Stier, Hadilevéltár, Térképgyűjtemény, G. I. a. 3.

Érsekújvár Ledentu 1639-i rajzán.

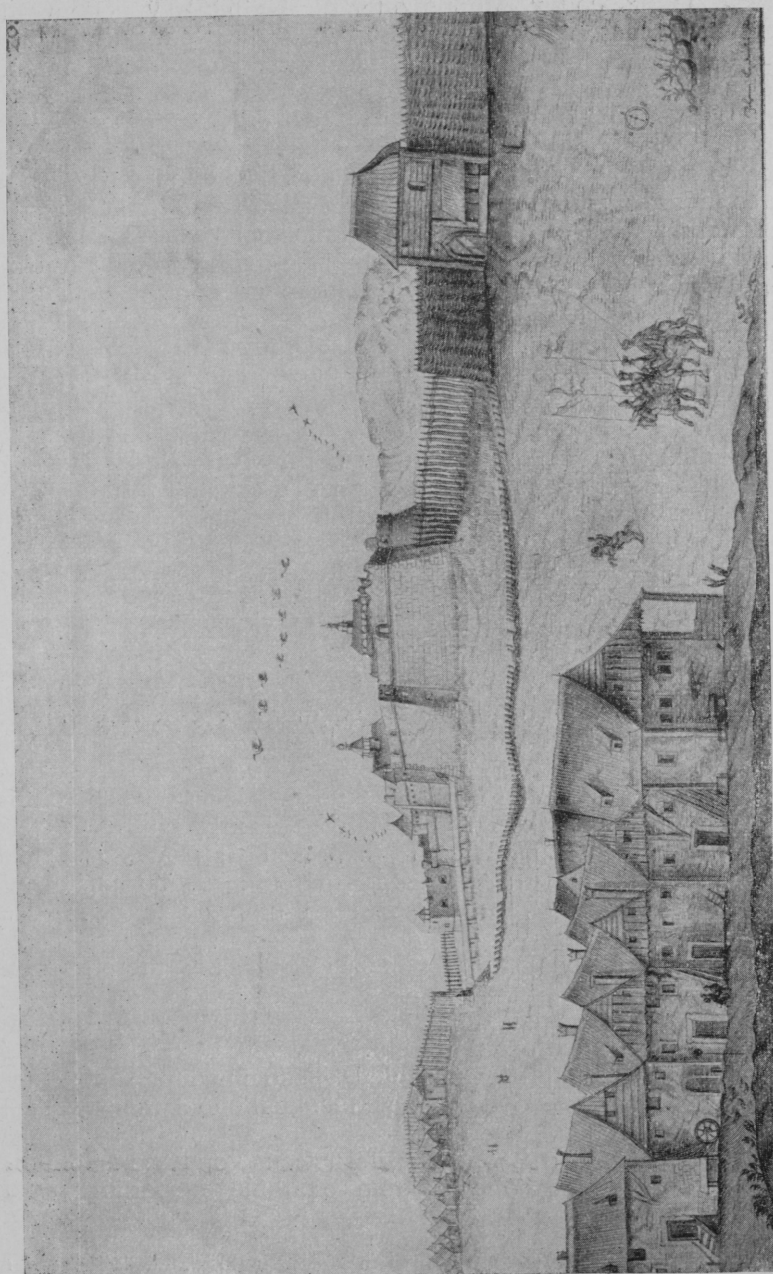
A Ledentu féle kodex egyes látképeinek másolata megvan a Magyar Tudományos Akadémia épületében levő Történelmi Képcsarnokban is, még pedig az 1922-ben kiadott katalogus szerint a következők:

	látképe.	Tusrajz.	XVII. sz.
250 a. Csáktornya			
b. Illava	"	"	"
251 a. Putnok	"	"	"
b. Mátra-Verebély	"	"	"
252 a. Kassa	"	"	"
b. Dobra	"	"	"
253 a. Pozsony	"	"	"
b. Érsekujvár	"	"	"
254 a. Szalmár	"	"	"
b. Nagykálló	"	"	"
255 a. Léva	"	"	"
b. Balassagyarmat	"	"	"
256 a. Németujvár	"	"	"
b. Lendva	"	"	"
257 a. Légrád	"	"	"
b. Zalaegerszeg	"	"	"
258 a. Varasd	"	"	"
b. Kaproncza	"	"	"
259 a. Szádvár	"	"	"
b. Szádvár	"	"	"
260 a. Drégely-Palánka	"	"	"
b. Drégely-Palánka	"	"	"
261 a. Füle	"	"	"
b. Füle	"	"	"
262 a. Tokaj	"	"	"
b. Tokaj	"	"	"
263 a. Nógrád	"	"	"
b. Nógrád	"	"	"
264 a. Szendrő	"	"	"
b. Szendrő	"	"	"

A rajzok némelyikénél a szerző neve is megvan említve: Johann Le Dentu (Ledentu János). Fülel várát ábrázoló egyik képét közölve látjuk a Hóman—Szekfü-féle „Magyar Történet” IV. kötetének 144-ik lapján, ahol azonban — valószínűleg Hufnagel rajzaihoz való hasonlósága alapján — mint Hufnagel rézmetszete van feltüntetve.

A gyűjtemény készítője Ledentu János mérnök és udvari festő, 1602-ben született és 1654-ben halt meg. A Hadilevéltárban talált adatok szerint 1633-ban katonai mérnöki állásra pályázott. Neve többször szerepel a különböző indexekben, főleg megbízatásaival kapcsolatos pénzügyekben.¹⁰

¹⁰ *Hadilevéltár*, Hofkriegsrath, 1633, 1639. évi, valamint *Állami Levéltár*, Ams-Protokoll No. 2. 1637. évi, végül *Nemzeti Könyvtár*, kézirati osztály

Léva vára (Ledentu 1639-i rajza)

8332. sz. *kodex*. Mappa oder die Gränitzen von dem Adriatischen Meer bis Siebenbürgen, wasz die Röm. Kay, Maytt und dasz Hoch Löbl. Ertzhauss Oesterreich vor Vöstungen und Plätze gegen dem Türchen stetig erhalten und in allen Versehen Lassen Müessen.

12 drb. színezett kézirat, kartonra húzott térkép, az egyes lapok mérete: 39x34 cm. Tartalmazza a vízhálózatot, a hegyrajzot, (vakondtúrásszerűen jelölve és árnyékolva), az erdőket (fajllet és zöldre festve), a helységeket jelentőségük szerint külön jellel (pld. püspöki székhely vagy apátság : pásztorbottal is jelölve.) Minden egyes lap közepén a lapra eső ország vagy tartomány címere. A térképet 1661-ben készítette Stier Márton, tehát a cs. és k. családi hitbizományi könyvtárban őrzött 1664-ben Bécsben metszetben megjelent, igen ritka és értékes térképnek a kézirat példánya. Mértéke : 1 : 530.000, 12 lapon.

8671. sz. *kodex*. Ichnographiae et mappulae chorographicae triginta locorum Hungariae et Serbiae cum notis italicis, hispanicis et germanicis, ad bellum Turcicum a. 1691—1693 pertinentes, quarum auctores Visconti et Borgsdorf sive Burgsdorf hinc inde indicunt.

A hadjáratra vonatkozó több kézirat és vázlat gyűjteménye. Magyar vonatkozásúak :

1., Entwurff des Moldauer Pass. Magyarázat : A—M. Tusrajz, 30 x 19 cm.

2., Vorbildung der Vöstung Groswaradein. Magy. : A—K. Tusrajz, a vár alaprajza és profilok, mérete : 27 x 41 cm.

3., Az erdélyi török határ kézirat, színes térképe 40 x 29 cm.

4., Lugos, a Temes mellett fekvő erősség színezett alaprajza profilokkal. Magy. A—Q. Mérete : 30 x 18 cm.

5., Pianta di Lugocs come di presente si troua. Színezett alaprajz profilokkal. Magy. A—M., mérete : 29 x 30 cm.

6., Plan von Charansebes. Színezett alaprajz, magy. A—D., mérete 10 x 26 cm.

7., Charansebes, a vár színezett tervrajza, mérete : 24 x 31 cm.

8., Spiegatione del qui aneffo d'Aradt. Magy. A—I., színezett tervrajz, mérete 30 x 39 cm.

9., Dichiezzatione del presente Disegno che di presente si lanna nell'Isola appresso d'Orsoua. Melléktérképpel, magy. A—F., mérete : 20 x 31 cm.

8612 sz. *kodex*. Leopoldus Franciscus von Rosenfeld, Ichnographiae et delineationes calamo exaratae et partim nigro

Hofzahnleibschreiber 1639. évi indexeinek megfelelő utalásai. Lásd továbbá : *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien*. I. Abt. VI. Bd. Wien, 1908 és : *Geschichte der Stadt Wien*, VI. Bd. Wien, 1918 kötetit.

sinico partim coloribus distinctae omnium proeliorum, castrorum etc. quae metati sunt exercitus S. R. Imperii pro Hungaria contra Turcas recuperanda duce et auspice Eugenio principe Sabadiensi a. 12. Julii 1697. usque ad 27. Novembris 1698 cum explicatione germanica.

A címlap felírata : Marchs und campementen dero in Hungarn stehenten kayserlichen haubt armee so geschegen und der commanto ihro Hochfürstl. turchl. Princ Eugenio von Savoye den 12. July bis den 5 november anno 1697.

Az első rész a hadjárat első szakaszát tartalmazza és a következő községek és azok környékeinek rajzait : Veresmarton, Sombor, Bács, Illok, Zerovitz, Peterwardein, Sablia, Szt. Tamás, Zenta, Petena, Petre, Titel, Sabatka, Rititza stb.

A második rész a zentai győzedelmes csata utáni balkáni hadjáratot örökíti meg. Nagyobb részét szlavóniai és boszniai helységek melletti táborok tervrajzai.

A harmadik rész az 1698-i hadjárat táborterveit tartalmazza. Első lapja a Duna-Tisza közének kéziratos színezett térképe, melynek címe :

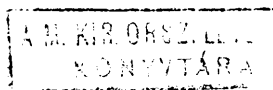
Marchs und Campementen Kay. Haubt Armee in Hungarn Letztere Compagni des Friten schluss bei Carlowitz und der Commando Ihro Hoch First. L. Turchl. Princ Eugenio von Savoyen. undertenig zu sagetragen von mir Leopold Rosenfeld.

Igen gondosan rajzolt, szépen színezett térkép; a keletnyugat irány függőleges. A hadjárat összes csatahelyei, tábortervei fel vannak rajta tüntetve, azonkívül — ami igen értékessé teszi — Bécsből Székesfehérváron és Budán át Pétervárig vezető két póstaút is. Mérete: 35 x 48 cm.

A térkép után a tábortervek következnek : Veresmarton, Sombor, Labschatza, Batz, Illok, Pétervárad, Cobila, Titel, Petzkerek, Sablia, Petz, Zenta, Klein-Kaniza, Szeged, Desk, Nadlak, Zemlok, Arat.

Mindhárom rész rajzai tussal készültek, egynémelyik igen tetszetősen van színezve, a feliratok és minden táborrajz mellett a tábor leírása kalligrafikus, gondos betűkkel készült. Nemcsak a vízrajzot adja, hanem a folyókon és mocsarakon átkelőhelyeket is megjelöli. A hegyrajz ábrázolása a táborhelyek körül perspektív, ami nemcsak a táj szépségét fejezi ki, hanem valósággal geográfiailag is tanulságos és felhasználható adatokat ad. Az úthálózat teljes, majd minden lapon kis irányrözsza van a tájékozás megkönnyítésére. A terepe szántókat, réteket, kerteket, szőlőket és mocsaras területeket különböztet meg. A táborok feltüntetésére a szokásos katonai jelzéseket alkalmazza, az egyes parancsnokok neveinek feltüntetésével. A lapok 24 x 36 cm. méretűek.

Az 1697—1698. évi hadjáratról készült rajzgyűjteményt megtaláljuk a hadilevéltárban is, csakhogy itt három köletre van

felosztva, a hadjárat három szakaszának megfelelően. Mindjárt két kéziratós példányban: az egyik minden felirat nélkül, egészen vázaltszerű kiállításban, a másik példány francia nyelven írva, a következő ajánlással:

Livre Troisieme. Contenant Les Marches et Campemens de L Armee Imperiale en Hongrie sous les Ordres de Son altesse Serenissime Le Prince Eugene de Savoie en 1698.

A francia nyelvű példány kiállítása szintén igen gondos.

Városaink fejlődéstörténetéhez a felsorolt gyűjteményes ábrázolások évszázadokra visszanyúló helyrajzi adatokat szolgáltatnak olyan téren, ahol írásos emlékek alapján csak megközelítőleg tudunk tapogatózni, Históriai szempontból való nagy megbecsülésüket mutatja, hogy a bécsi Nemzeti Könyvtár kéziratgyűjteményében őrzik őket és kartográfiai adataik és jellemük dacára sem adták át a könyvtár geográfiai gyűjteményének, ahol a többi térképes ábrázolásokat kezelik.

Dr. Borbély Andor.